

علت سفر حضرت معصومه(س) به شهر قم چه بوده است؟

حضرت معصومه(س) در 23 ربیع الاول سال 201 هجری وارد ایران و شهر قم شدند...

حضرت معصومه(س) در 23 ربیع الاول سال 201 هجری وارد ایران و شهر قم شدند.

«حضرت معصومه سلام الله علیها یکی از بانوان بافضیلت و با شخصیت خاندان اهل بیت علیهم السلام می باشد محل تولد و رشد حضرت معصومه سلام الله علیها خاندانی بود که او را با دریایی از علم و معرفت روبه رو ساخت. ولی بیش از 10 بهار از عمر شریفش نگذشته بود که پدر بزرگوارش با زهر جفا در زندان هارون به شهادت رسید و دریایی از غم و اندوه بر قلب شریفش فرو ریخت که در این ایام غم و تنهایی، تنها مایه تسلی او برادرش امام رضا علیه السلام بود که ناگهان «مأمون» وجود اقدس امام هشتم را از کانون خانواده جدا نمود و به اجبار به خراسان جلب کرد و به اقامت اجباری در خراسان وادار نمود.

حضرت معصومه سلام الله علیها که بعد از پدرش تنها امیدش یعنی برادرش را از خود دور می دید بسیار آزردہ خاطر و افسرده بود و نمی توانست دوری برادرش را تحمل کند تا اینکه بعد از یک سال به سوی ایران حرکت کرده اما اینکه علت سفر آن حضرت به ایران چه بوده دقیقاً مشخص نیست اما طبق اقوال و گزارشات موجود تاریخی علت سفر به ایران را اینگونه می توان بیان کرد.

1. طبق برخی از گزارشات علت سفر حضرت معصومه سلام الله علیها به ایران جهت دیدار با برادر خودش بوده چون همانطور که اشاره شد حضرت معصومه بعد از شهادت پدر بزرگوارش علاقه و محبت و وابستگی خاصی به برادر خودش امام رضا علیه السلام داشت و از محضر علمی و معنوی آن حضرت سود می برد حال که امام و برادرش را از خود دور می دید نمی توانست این دوری را تحمل بکند از این رو تصمیم گرفت برای زیارت برادرش از مدینه به مقصد خراسان حرکت بکند و در سال 201 هجری وارد ایران گردید.1

2. طبق نقل دیگر امام رضا علیه السلام بعد از ورودش به خراسان نامه ای خطاب به خواهر گرامی اش فاطمه معصومه مرقوم فرمود و آن را توسط یکی از غلامانش به مدینه منوره ارسال فرمود. امام به غلامش دستور داد که در هیچ منزلی توقف نکند تا در اندک زمان ممکن آن نوشته را به مدینه برساند. و حضرت معصومه به مجرد رسیدن نامه برادرش خود را آماده سفر نمود.2 البته جریان این نامه در کتاب های دست اول و قدیمی نیست. برخی محققین از لابلای مطالب کتاب های گذشته وجود چنین نامه ای را اثبات می کنند.3

از این دو نقل استفاده می شود که حضرت معصومه سلام الله علیها به خاطر وابستگی که به برادر بزرگوار خود داشته و اوضاع مساعد برادرش در خراسان آن حضرت را بر آن داشت تا به حضور برادر خود در خراسان برسد. لذا محقق بزرگوار آقای جعفریان می نویسد: پس از آمدن علی بن موسی علیه السلام به ایران گروه هایی از «سادات» راهی ایران شدند. تسامح مأمون در مقابل سخت گیری پدرش نسبت به سادات، در رشد و سربلندی علویان، تأثیر بسزایی داشت و آمدن حضرت معصومه سلام الله علیها به ایران از جمله مهاجرت هایی بوده که در رابطه با آمدن امام رضا علیه السلام به ایران صورت گرفته است.4

مرعشی هم در این باره می نویسد: سادات از آوازه ولایت امام رضا علیه السلام و پناهی که مأمون به آن حضرت داده بود، روی به طرف ایران نهادند و مجموع برادران و بنواعمام که به بیش از 20 نفر می رسید به ایران آمده و در قم مورد تکریم واقع شدند.5

دلایل تاریخی

سفر حضرت فاطمه معصومه سلام الله علیها و سایر امام زادگان و همراهان از روی غفلت نبوده است. بنا به دلایل تاریخی این سفر با علم و آگاهی از اوضاع صورت گرفته است. این دلایل عبارتند از:

1. در کتاب کریمه اهل بیت علیهم السلام سخن از نامه امام رضا علیه السلام به حضرت فاطمه معصومه سلام الله علیها است که امام علیه السلام خواستار سفر خواهرش شده است. نویسنده کتاب که سند این نامه را از کتاب «من لایحضره الفقیه» نقل می کند آورده است که حضرت امام رضا علیه السلام به یکی از غلامانشان دستور دادند که نوشته ای را به خدمت حضرت فاطمه

معصومه سلام الله عليها برسانند و حضرت به مجرد رسیدن نامه آماده سفر شدند.6

2. سیاست مأمون که خلیفه مسلمین بود ابتدا جلب نظر علویان به سوی خود بود و سیاست خوبی با علویان داشته ولی بعداً این سیاست تبدیل به شکنجه و آزار و اذیت علویان گشت. شاید به همان خاطر حضرت فاطمه معصومه سلام الله عليها و سایر امامزادگان دست به سفر زدند.

«مأمون بعد از شهادت امام رضا علیه السلام به سال 202 قمری طی نامه‌ای به بنی عباس و موالی آنها در بغداد، از آنها استمالت نمود و پایان سیاست گرایش به علویان را اعلام کرد. و سیاست سابق دولت عباسی در قتل عام شیعیان و سرکوب طالبیان را به رویه‌ی ثابت خود قرار داد.»7

3. اکثر منابع علت سفر حضرت معصومه سلام الله عليها را زیارت برادرش ذکر کردند. در هیچ یک از منابع در مورد غفلت آن بانو حرفی نزدند.

از منابع مهم می‌توان به کتب ذیل اشاره کرد:

کتاب «تاریخ قم»، نوشته حسن بن محمد بن حسن،8 کتاب «حیة الست» «تألیف مهدی منصوری»،9 «ریاحین الشریعة» تألیف ذبیح الله محلاتی،10 «منتهی الآمال»، تألیف شیخ عباس قمی11 و ...

4. مسیرهایی که حضرت معصومه سلام الله عليها جهت سفر انتخاب کردند آن مسیرهایی بود که امام رضا علیه السلام از آنها ممنوع شده بودند. این یعنی دقت و آگاهی و یعنی اینکه ایشان می‌خواستند هدف از سفر برادرشان را تبلیغ و تبیین کنند و فرهنگ ناب و اصیل اسلامی را بیان کنند.

مأمون امام علیه السلام را از مسیرهایی که شیعه‌نشین بودند مانع شد تا مبدا شورش و طغیان علیه حکومت و دولت صورت گیرد حضرت فاطمه معصومه سلام الله عليها با دقت و زیرکی خاص از این مسیرهایی ممنوع شده سفر کردند تا توطئه مأمون را خنثی کنند و همچنین ورود فاطمه معصومه سلام الله عليها به قم که مرکز تجمع مخالفان دولت عباسی بود دلیل بر انتخاب اراده آن حضرت در این سفر است.12

5. یک مطلب مهم که بالاتر و مهمتر از همه موارد یاد شده است، فشار و اختناق حاکم بر عراق بود که منجر به هجرت امامزادگان و همراهان و حتی حضرت فاطمه معصومه سلام الله عليها از مدینه به سوی ایران گردیده است:

«در دوران خلفای اموی و عباسی، یکی از جریان‌های معارض و ستیزه‌گر با ایشان، علویان بودند. در دوره حکومت ظالمانه حجاج بن یوسف (75 هـ) بر عراق، علویان در معرض آماج حملات وی قرار گرفتند. این امر موجب گردید تا علویان به منظور پناهجویی متوجه سرزمین‌های شرق قلمرو خلافت گردند. علویان که به عنوان جریان معارض، مورد ضرب و شتم و تعقیب عمال خلفا قرار می‌گرفتند، در جستجوی پناهگاه، مناسب‌ترین منطقه را در ایران، مناطق هموار جنوب، سلسله کوه‌های البرز، یعنی شهرهایی چون قزوین، ری، قم، ساوه و آوه تشخیص دادند. این نواحی بیشتر بدین علت مورد توجه بود که در مواقع خطر، دستیابی به مناطق کوهستانی مشرف به این شهرها به سهولت امکان‌پذیر می‌گشت.

بعد از این (قیام یحیی بن عبدالله) نیز مهاجرت علویان ادامه یافت و به هنگام طرح مسأله ولایتعهدی حضرت رضا علیه السلام شماری از علویان به همراه آن حضرت به خراسان آمدند. وقتی آوازه این حرکت در جهان اسلام پیچید، علویان دیگری از نقاط مختلف، بویژه مدینه، عازم خراسان گشتند. حضرت رضا علیه السلام 21 برادر داشت که همه آنها به همراهی بنی اعمام خود از سادات حسینی و حسنی به سوی خراسان حرکت کردند.

آنان وقتی به نواحی ری رسیدند، بر خبر شهادت آن حضرت وقوف یافتند و مورد تهدید و تعقیب مأموران قرار گرفتند. برخی از این سادات در همین نواحی به شهادت رسیدند، ولی اکثر آنها به کوه‌های طبرستان پناه برده، در آن دیار سکونت گزیدند.

عده‌ای از علویان نیز که به همراه برادر حضرت رضا علیه السلام مشهور به «سید جمال‌الدین اشرف» تا شهر قم آمده بودند، به محض وصول خبر شهادت آن حضرت، از راه قزوین به دیلمان پناه بردند... مهاجرت علویان در دوره‌های بعد نیز ادامه یافت...»13

نتیجه‌گیری:

با دلایل تاریخی که گفته شد، مشخص می‌شود حضرت معصومه سلام الله علیها و سایر امامزادگان و همراهان از روی غفلت دست به سفر به سوی ایران نمی‌زدند، نامه امام رضا (ع)، سیاست مأمون، دیدار امام رضا (ع)، تبلیغ امامت و مذهب تشیع، انتخاب مسیر و از همه مهمتر جوّ اختناق و فشار حاکم بر عراق از جمله دلایل تاریخی است که حضرت معصومه (س) برای دیدن برادرش به سمت ایران حرکت کرد و در این راه از تبلیغ امامت و مذهب تشیع فرو گذار نکرد. 14

لذا با توجه به این توضیحات، می‌توان گفت که دو عامل مهم باعث شد حضرت معصومه (س) به ایران سفر کنند:

1. علاقه بسیار شدید بین امام رضا علیه السلام و حضرت معصومه سلام الله علیها که فوق العاده زیاد بود و حضرت معصومه (س) از جهات گوناگونی وابستگی خاصی به برادرش داشت.

2. موقعیت عالی امام رضا علیه السلام در دستگاه خلافت مأمون که فرصتی بود برای فرزندان پیامبر صلی الله علیه و آله و سادات برای تبلیغ تشیع که از هر سو به طرف ایران مهاجرت کردند و مورد محبت مردم قرار گرفتند.

معرفی منابع جهت مطالعه بیشتر:

1. اصفهانی، ابوالفرج؛ مقاتل الطالبین، چاپ دوم، قاهره: دارالاحیاء الکتب العربیه، 1368 ه / 1949 م.
2. زرین کوب، عبدالحسین؛ تاریخ مردم ایران از پایان ساسانیان تا پایان آل بویه، ج 2، تهران، انتشارات امیرکبیر، 1367.
3. قمی، حسن بن محمد، تاریخ قم؛ ترجمه حسن بن علی بن حسن قمی، تصحیح سید جلال الدین طهرانی، تهران: انتشارات توس، 1361.
4. مستوفی، حمدالله؛ تاریخ گزیده؛ به اهتمام عبدالحسین نوایی، چاپ دوم، تهران: انتشارات امیر کبیر، 1362.
5. ارشاد، شیخ مفید، ترجمه رسولی محلاتی.
6. حضرت معصومه و شهر قم، محمد حکیمی.
7. حضرت معصومه فاطمه دوم، محمد محمدی اشتیاردی.
8. کریمه اهل بیت، علی اکبر مهدی پور.

پی نوشت‌ها:

1. میرعظیمی، بارگاه فاطمه معصومه، چاپ نهضت، ص 24.
2. فقیه محمدی، محمد مهدی، انوار پراکنده، انتشارات جمکران، ج 6، ص 123.
3. همان.
4. جعفریان، رسول، تاریخ تشیع در ایران، انتشارات سازمان تبلیغات، ص 162، الاصفهان، مقاتل الطالبین، ص 319.
5. مرعشی، تاریخ طبرستان، تهران، انتشارات گسترده، ص 277.
6. مهدی پور، علی اکبر، کریمه اهل بیت علیهم السلام چ نهضت، نشر حاذق، اول ذیقعه 1415 ه . ق، قم، ص 493.
7. پاک، محمدرضا، قم در دو قرن نخست هجری، فصلنامه تخصصی تاریخ اسلام، تابستان، 82، مؤسسه باقرالعلوم، شماره 14، ص 35.

- 8 . قمی، حسن بن محمد بن حسن، تاریخ قم، تصحیح و تحشیه جلال الدین طهرانی، تهران، توس 61، مترجم: حسن بن علی بن حسن بن عبدالملک قمی، ص 213.
- 9 . منصوری، مهدی، حیاة الست، انتشارات صحفی، قم، 39 ش، موضوع چهارم، ص 9.
- 10 . محلاتی، ذبیح الله رباحین الشریعة در ترجمه دانشمندان بانوان شیعه، ناشر دارالکتب الاسلامیه، تهران، ج 5، ص 30.
- 11 . قمی، شیخ عباس، منتهی الآمال، چاپ احمدی، ج 9، 77، نشر مطبوعاتی حسینی، تهران، ج 2، باب 9، فصل 6، ص 843.
- 12 . پاک، محمدرضا، پیشین.
- 13 . پرگاری، صالح، تاریخ تحولات سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی ایران در دوره صفاریان و علویان، ج اول، تابستان 78، چاپ شرکت انتشارات علمی و فرهنگی، ناشر سمت، تهران، 78، بخش دوم، فصل دوم، 126.
- 14 . کریمان، قصران، انتشارات انجمن آثار ملی، ج 1، ص 171.